

ZAMONAVIY YONDASHUVLARNI UYG'UNLASHTIRISH ASOSIDA TA'LIM BERISH METODOLOGIYASI

Shaxlo Mamaniyozovna Xudoyqulova
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada an'anaviy va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida olib boriladigan dars mashg'ulotlari o'zaro solishtirilgan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirish asosida tashkil qilinadigan dars mashg'ulotlarining afzalliklari ochib berilgan. Maqoladagi fikrlar umumiy xarakterga ega bo'lib, barcha fanlardan tashkil qilinadigan dars mashg'ulotlariga tatbiq qilish mumkin.

Kalit so'zlar: an'anaviy ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, akmeologik yondashuv.

EDUCATIONAL METHODOLOGY BASED ON THE HARMONIZATION OF MODERN APPROACHES

Shakhlo Mamaniyozovna Khudoykulova
Associate Professor of the Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute

Abstract. This article compares lessons conducted on the basis of traditional and modern pedagogical approaches. Also, the advantages of classes organized on the basis of the harmonization of modern pedagogical approaches are revealed. The ideas in the article are of a general nature and can be applied to lessons organized in all subjects.

Key words: traditional education, person-oriented approach, competence approach, acmeological approach.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ МЕТОДИКА, ОСНОВАННАЯ НА ГАРМОНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ

Худойкулова Шахло Маманиезовна
доцент Узбекско-Финляндского педагогического института

Аннотация. В данной статье сравниваются уроки, проводимые на основе традиционных и современных педагогических подходов. Также раскрываются преимущества занятий, организованных на основе гармонизации современных педагогических подходов. Идеи статьи носят общий характер и могут быть применены к урокам, организованным по всем предметам.

Ключевые слова: традиционное образование, личностно-ориентированный подход, компетентностный подход, акмеологический подход.

KIRISH. Zamonaviy dunyoda jamiyatning har tomonlama rivojlanishi ta'lim mazmuni va sifati bilan bog'liq ekanligi o'z isbotini topib bormoqda. Butun dunyoda yuz berayotgan globallashuv jarayonlarining ta'lim sohasiga ham jadal sur'atlarda kirib kelishi, axborot oqimining ko'pligi, innovatsion texnologiyalarning shiddatli rivojlanishi, albatta, ta'lim mazmunida ham shunga mos o'zgarishlar bo'lishini taqozo qiladi. Ta'limning bugungi kundagi vazifasi sohaga qo'yilgan davlat siyosatini amalga oshirish, kadrlar tayyorlash bo'yicha davlat talablarni sifatli bajarish, o'quv adabiyotlarining zamonaviy avlodini yaratish, o'qituvchi-murabbiylarning metodikasini uzluksiz takomillashtirish, o'quvchilarga shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida dars berish kabi pedagogikaning metodologik ahamiyatga ega muammolari bilan bevosita bog'liq. Ushbu muammolarning hal qilinishi ta'lim mazmuniga qo'yilayotgan davlat talabining sifatli bajarilishini ta'minlaydi, ta'lim berishning asosiy konseptual masalalarining ijobiy yechimiga sabab bo'ladi. Bu esa fan metodologiyasi va metodologik tadqiqi bilan bog'liq jarayonlardir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Umuman, metodologiya tadqiqi ratsional yondashiladigan, murakkab, ko'pqirrali ilmiy-ijodiy faoliyatdir. Fan metodologiyasining tadqiqi uning rivojlanish qonuniyatlari, ob'ektni ilmiy konsepsiya nuqtai nazaridan tadqiq qilish bo'yicha murakkab savollarga javob topishga yordam beradi. Fan metodologiyasi borasidagi fikrlar "metodologiya", "tadqiqot metodi" va "metodika" tushunchalarining

o‘zaro munosabatida dialektik aloqadorlikni yuzaga keltiradi.

Metodologiya tadqiqotchining nazariy va amaliy faoliyatini tashkil etish, tiklash tamoyillari va usullari tizimi hamda bunday tizim haqidagi ta’limotdir [1]. Metodologiyani metodlar haqidagi ta’limot yoki yalpi-umumiy bilish metodi yoki voqea va hodisalarni ilmiy bilish, uning mohiyatini anglash va uni o‘zgartirishning algoritmidir, deyish ham mumkin. Umuman, metodologiya metodlarga va voqelikka qanday yondashish yo‘lini o‘rgatadi. Demak muayyan fanning nazariy va amaliy qonuniyatlariga yondashuv usullari, uni tadqiq etish metodlari tizimi metodologiya tushunchasi ostida oydinlashadi.

Tadqiqot metodi o‘rganilayotgan hodisaning mohiyati haqidagi umumiy nazariy g‘oyalardan kelib chiqadigan tadqiqot yo‘lidir. Tadqiqot metodlari tadqiqotchiga o‘rganilayotgan ob‘ektni belgilangan maqsadga muvofiq tadqiq etishning eng oqilona usullari tizimidir. Tadqiqot metodlari uchta yirik turga bo‘linadi: 1. Emperik tadqiqot metodlari. 2. Emperik-nazariy tadqiqot metodlari. 3. Nazariy tadqiqot metodlari.

Metodika har qanday maqsadli harakatlarni amalga oshirish tartibi, tayyor algoritmidir. Metodika usul va vazifalarni aniq qo‘yishi bilan metoddan farq qiladi.

Fanning metodologik tadqiqida bu tushunchalar o‘z darajasiga ega. Metodologiya ushbu tushunchalarning asosini tashkil qiladi. Metod uchun metodika, metodika uchun tadqiqot metodlari va o‘z navbatida tadqiqot metodlari uchun metodologiya asos vazifasini bajaradi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar va pedagogikaning zamonaviy paradigmalari muammosi mamlakatimizda B.Xodjaev, L.G.Boboxodjaeva, X.A.Shayxova, G.H.Tillaeva, N.Indiaminov, B.Babajanov kabi tadqiqotchilarning; xorijda I.S.Yakimanskaya, S.Morozov, D.Smolyakova, N.Meyer, A.Klapper kabi olimlarning ishlarida yoritilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Pedagogika fani ijtimoiy ong shakllaridan biri sifatida doimo o‘shish, o‘zgarish va takomillashishda davom etmoqda. Har bir davrning o‘z o‘rganish muammolari, unga yondashuv usullari, ilmiy tadqiqot metodologiyasi bir-biridan farq qiladi. Ayni paytda har bir davr uchun umumiy qonuniyatlar mavjudki, ular metodologiyaning tayanch tamoyillari va konsepsiyasini tashkil qiladi.

Ta’lim berish pedagogikaning asosiy faoliyat turi hisoblanadi. Ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatni tashkil qilish, mashg‘ulotlarning samaradorligini oshirish metodlari, pedagogik jarayonga nisbatan yondashuvlar har bir davrning shart-sharoiti va talablaridan kelib chiqib tanlanadi, yangi zamonaviy yondashuvlar kashf etiladi. Bugungi kun pedagogikasida ta’limni shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, akmeologik, evristik texnologiyalar asosida tashkil etish amaliy faoliyatning samarali shakllaridan biri sifatida qaralmoqda. Mazkur zamonaviy yondashuvlar pedagogikada metodologik ahamiyatga ega mazmun va shakl hodisalari bo‘lib, ularda o‘quvchi shaxsini har tomonlama takomillashtirish, ularga individual yondashish, nazariy bilimlarning amaliy ahamiyatini oshirish, o‘quvchilarda muayyan kompetentlikni shakllantirish metodlari va ularning iqtidorlarini yuzaga chiqarish bilan bog‘liq muhim masalalarga o‘ziga xos innovatsion yondashish nazarda tutiladi.

Ta’limning uzluksiz ravishda rivojlanib borishi dars mashg‘ulotlari jarayonida qo‘llanilayotgan yangi pedagogik texnologiyalarni samarali tatbiq etish shaklida kechmoqda. Yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etishdan maqsad ta’lim jarayoni samaradorligini oshirishdan iborat. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasi o‘quvchi shaxsini ta’lim jarayonining markaziga qo‘yish, uning qobiliyatini rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan barcha qulayliklar, shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Mazkur texnologiyada ta’lim oluvchi ta’limning keng imkoniyatlarga ega sub‘ekti sifatida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchining o‘quvchiga munosabati shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasida asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Ushbu texnologiyani loyihalashtirishda ta’lim oluvchi shaxsining ruhiy, jismoniy va yosh xususiyatlari, uning fanga tayyorlik darajasining hisobga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasida insonparvarlik g‘oyasi pedagogika va psixologiya bilan birlashib, muayyan uyg‘unlikni namoyon qiladi. Mazkur texnologiyaning samarali ishlashi uchun o‘quvchi iqtidori muhim ahamiyatga ega. An’anaviy pedagogik texnologiyalardan farqli ravishda shaxs yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyasining markazida o‘zining maksimal imkoniyatlarini ishga solib bilim olishga intilish, yangi tajriba-sinovlarni qabul qila olish, har xil vaziyatlarda mustaqil qaror qila olish, nostandart fikrlash kabi fazilatlarga ega o‘quvchi shaxsi turadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim quyidagi xususiyatlarga ega:

- o‘quvchilarning ta’limdagi mustaqilligini ta’minlash, ular uchun ma’qul bo‘lgan metodlarni

tanlash;

- o'quvchilarning mavjud bilim hamda salohiyatlariga, tajribalariga ishonch bildirish;
- o'quvchilarning ijtimoiy xususiyatlari va turmush tarzini hisobga olgan holda o'z "men"ini namoyon qilishga bo'lgan intilishini rag'batlantirish;
- o'quvchilarning emotsional holati, shuningdek, ularning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini hisobga olish;
- o'quvchilarning ta'lim olish strategiyasiga xos bo'lgan o'quv ko'nikmalarini maqsadli shakllantirish;
- ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi vazifalarini qayta taqsimlash: o'qituvchining yetakchilik rolini cheklash, unga yordamchi, maslahatchi sifatida qarash.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining asosiy tamoyili o'quvchi shaxsiyatidagi individuallikni tan olishdir. Shaxs yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi variantlilik va aql tavsifi tamoyillari asosida ish ko'radi. Bunda variantlilik o'quvchilarning individual xususiyatlari va tajribalariga qarab barcha uchun bir xil bo'lmagan ta'limning turli modellaridan foydalanish (ushbu tamoyilning tatbiqi bo'yicha mas'uliyat o'qituvchida qoladi.) ni anglatadi, aql tavsifi bu o'quvchilarning bilish, birgalikda harakat qilish va borliqni emotsional o'zlashtirish jarayoniga qaratilgan texnologiyadir.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli bolaning shaxsiy xususiyatlarini ochib berish va rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni (ijtimoiy, pedagogik) yaratishga qaratilgan. Bu modelda asosiy tushunchalar quyidagilar: talabning sub'ek sifatidagi tajribasi, shaxsiy rivojlanish traektoriyasi va aqliy tanlov.

O'qituvchining dars mashg'ulotidagi shaxsga yo'naltirish faoliyati yo'nalishlari:

- dars davomida barcha o'quvchilarning mehnatiga nisbatan ijobiy emotsional munosabatni yaratish;
- o'quvchilarga dars boshida nafaqat mavzu, balki dars davomida o'quv faoliyatini tashkil etish bo'yicha ma'lumot berish;
- o'quvchilarga o'quv materialning turi va shaklini (og'zaki, grafik, shartli-majoziy) tanlashga imkon beruvchi texnologiyalardan foydalanish;
- muammoli ijodiy vazifalardan foydalanish;
- o'quvchilarni topshiriqlarni bajarishning turli yo'llarini tanlash va mustaqil ishlatishga undash;
- dars mashg'ulotida javob bergan o'quvchilarni baholash (rag'batlantirish) da ularning nafaqat to'g'ri javoblari, balki qanday mulohaza yuritgani, qanday usuldan foydalangani, nima uchun xato qilgani va bunga olib kelgan sabablarni tahlil qilish;
- dars oxirida bolalar bilan nafaqat nimalarni o'rganganini muhokama qilish, balki dars jarayonida nimalar ma'qul (yoki noma'qul) bo'lgani va yana nimani xohlashlarini, qanaqa yo'llardan foydalanish maqsadga muvofiqligi haqida o'quvchilarning fikrini o'rganish;
- dars oxirida o'quvchiga berilgan bahoni turli parametrlarda: to'g'rilik, mustaqillik, originallik, ijodiy yondashgalik bo'yicha izohlash;
- uy vazifasi topshirig'ini faqat mavzu va topshiriqlar doirasini belgilab berish bilan emas, balki uni bajarishning oqilona yo'llarini ham tushuntirish.

Bunday dars mashg'ulotlarida foydalaniladigan didaktik materialning maqsadi o'quv dasturini ishlab chiqish, o'quvchilarga kerakli bilim, ko'nikma va malakalarni o'rgatishdan iborat.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda didaktik materialning turlari o'quv matnlari, topshiriq kartochkalari, didaktik test kabilardan iborat. Vazifalar mavzu bo'yicha, murakkablik darajasi bo'yicha, foydalanish maqsadi bo'yicha ko'p darajali, tabaqalashtirilgan, individual yondashuv, o'quvchi o'quv faoliyatining yetakchi turini (kognitiv, kommunikativ, ijodiy) hisobga olgan holda ishlab chiqiladi.

Bu yondashuvning markazida bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirishda erishilganlik darajasini baholash qobiliyati turadi. O'qituvchi o'quvchilar o'rtasida kartochkalarni tarqatadi, ularning bilish xususiyatlari va imkoniyatlarini bilib oladi, nafaqat bilim olish darajasini aniqlaydi, balki har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga oladi, faoliyatning shakl va usullarini tanlash orqali uning rivojlanishi uchun eng munosib sharoitni yaratadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi o'quv matni, undan foydalanish uchun didaktik va metodik materiallar, o'quv muloqoti turlari, o'quvchining shaxsiy rivojlanishini nazorat qilish shakllarini maxsus qurishni o'z ichiga oladi.

O'quvchilarning olgan bilimlari kundalik hayotning real vaziyatlarida foydalanishlari uchun asqotishi kerak. Buning uchun ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiq. "Kompetensiya" lotin tilidan olingan bo'lib, "o'z kasbiga yaroqli, loyiq" degan ma'noni

anglatadi. Kompetensiya nafaqat olingan nazariy bilim, ko'nikma va malakalarning majmuasi, balki egallangan nazariy va amaliy bilim, ko'nikma va malakalar majmuini amaliyotga mustaqil va ijodiy qo'llay olish darajasidir. Shu paytgacha ilmiy adabiyotlarda mavjud bo'lgan "professionalizm" tushunchasi endilikda "kompetensiya" tushunchasi bilan o'rin almashmoqda. "Professionalizm" tushunchasi faqat muayyan fan yoki soha bo'yicha chuqur malakaga ega bo'lishdir. "Kompetensiya" tushunchasi esa nafaqat kasbiy malakalarni, balki psixologik va qisman falsafiy bilim, ko'nikma va malakalarni ham egallash zarurligini taqozo qiladi. Kompetensiyaning amaliy ahamiyati kasbiy bilimlar va tanlangan fan bo'yicha faoliyat yuritish uchun zarur malakalar yig'indisida ko'zga tashlanadi.

Bugungi kunda pedagogika nazariyasi va amaliyotida "kompetentlik" va "kompetensiya" tushunchalari o'zaro muqobil tushunchalar sifatida ishlatiladi. Aslida bu ikkita tushuncha bir-biridan farq qiladi. Kompetensiya o'quvchi yoki xodimning kasbiy tayorgarlik darajasiga qo'yilgan talabni, kompetentlik esa o'quvchi yoki xodimning xuddi shu talablarga javob beruvchi sifatni anglatadi. Nemis olimi Hilbert Meyr o'quvchi va o'qituvchining kompetensiyalarini o'zaro farqlaydi va bu atamani, ayniqsa, o'quvchiga yo'naltirish lozimligini ta'kidlaydi:

- kompetentli o'quvchi "quruq bilim" sohibi bo'lib qolmasdan, o'z bilimlaridan yuzaga keladigan vaziyatlarda yetarlicha foydalana oladi, u xotirasida tez tiklanadigan (faol) bilimlar mazmuniga ega.
- kompetentli o'qituvchi esa pedagogik faoliyatida o'ziga ishongan holda, o'zini qiynamasdan (sog'ligini asragan holda) nazokat bilan dars bera oladi. Bundan tashqari, u ta'limdagi qiyinchiliklarni anglagan holda o'z ustida ishlashga tayyor turadi.

Kompetensiya so'zining umumiylik ma'nosi, uning muayyan sistemani tashkil qilishi, bu sistemadagi tushunchalarni alohida ajratib olgan holda mashq qilib bo'lmashligi, bir so'z bilan aytganda, uning qobiliyatlar jamlamasi ekanligi e'tirof etilgan[2].

Umuman, bugungi kun pedagogikasida bilimlar o'rgatishdan ko'ra ularni o'rganishga o'rgatish ko'proq ahamiyatli hisoblanadi. An'anaviy ta'limdagi o'quvchilarga tayyor bilimlarni o'rgatish ularda masala va hodisalar mohiyatini anglashga nisbatan ijodiy yondashuvni nazarda tutmaydi, faqat mavjud bilimlarni yodlash, ularni amaliyotga joriy etish bilan cheklanadi. Ammo bilim olish jarayoni ikki bosqichdan iboratligini: birinchi bosqich bilimlarni egallash, ikkinchi bosqich undan xulosalar chiqarish va amaliyotda qo'llash ekanligini hisobga olsak, bu usul tugallanmagan metodika sifatida o'zini oqlamasligi ma'lum bo'ladi. Bilim uchun xizmat qilmas ekan, uning oddiy informatsiyadan farqi qolmaydi. Ta'limda zamonaviy yondashuvlar sifatida qaralayotgan shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy va akmeologik yondashuvlar mazkur tumtoq metodikaga qarshi qo'yiladi. Ularga o'quvchilarning shaxs va muayyan kasb egasi sifatidagi kompetentligini shakllantirish bilan bog'liq qator muammolarning ilmiy va amaliy yechimi sifatida qarash, ta'lim jarayoniga tatbiq etish, shubhasiz, ta'limning oldiga qo'yilgan zamonaviy talablarning qondirilishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Тўраев Б. У ким, бу нима? Методология. qomus.info. онлайн энциклопедия. // <https://qomus.info/encyclopedia/cat-m/metodologiya-uz/>
2. Meyer H., Klapper A. Unterrichtsstandards für ein kompetenzorientiertes Lernen und Lehren. – Berlin, 2009
3. Шайхова Х.А. Маънавият – камолот кўзгуси. – Т.: Ф.Фуллом номидаги НМИУ, 2009, -Б. 115.
4. Тиллаева Г.Х. Акмеология асослари. – Т.: Тафаккур бўстони, 2014, -Б. 31-бет.
5. Тиллаева Г.Х. Акмеология асослари. – Т.: Тафаккур бўстони, 2014, -Б. 192.
6. Индиаминов Н., Бабажанов Б. Таълим самарадорлигини оширида шахсга йўналтирилган таълим // Замонавий таълим. 2014. №8. 18-22 бетлар.
7. Основы личностно-ориентированного образования. / И.С.Якиманская. – М.: «Бином. Лаборатория знаний», 2011.
8. Монтессори М. Развитие потенциальных возможностей человека. / Пер. с англ. Д.Смоляковой. // Бюллетень МАМА, 1993, №2,3,5.
9. Шеров М.Б. Креатив тафаккур ҳақида фалсафий қарашлар эволюцияси. // ARES Vol.1№.1,?2020. ISSN 2181-1385. <https://cyberleninka.ru/article/n/kreativ-tafakkur-a-idagi-falsafiy-arashlar-evolyutsiyasi>
10. Выготский, Л.С. Лекции по психологии /Л.С. Выготский; – СПб.: Союз, – 2006. – 144 с.